

Проф. Панагиотис Н. Трембелас

**ПОСТАНАК И ИСТОРИЈСКИ РАЗВИТАК
ЧИНА ВЕЛИКОГ ОСВЕЂЕЊА ВОДЕ**

У најстаријим кодексима прави се разлика између „молитве за благосиљање воде на Св. Богојављење, унутра у храму“ (јефо је тј. екклесија) молитве, „за воду Св. Богојављења у тзв. фијалу, у паперти

Белешка о писцу, Панагиотис Трембелас (Παναγιώτης Ν. Τρεμπέλας) истакнути грчки богослов, био је шиз година професор православног богословског факултета универзитета у Атини; сада је у пензији. Рођен је 1886. год. у месту Ипсунти, Гортинија, Грчка. По свршетку гимназије студирао на богословском факултету у Атини, на ком је дипломирао 1907. г. и доцније изабран за професора на катедри практичног богословља (Катихетика, Литургија, Омилитика). Научно је радио и на другим богословским дисциплинама: Св. Писму Ст. и Н. Завета, Догматици, Аполоgetици, Канонском Праву и др. Из свију тих области има мноштво научних радова, те је познат као један од најплоднијих богословских писаца у Грчкој. (Из Литургије је написао: Три литургије; Мали евхолигион у II тома — ово је дело наградила Грчка академија наука; Из Св. Писма Ст. Завета: Тумачење књиге пророка Исаије и Јоне, књиге о Јову и књиге о Руту; Из Новог Завета написао је опширина тумачења, у 7 томова, са наводима из Св. Отаца и савремених писаца, за све новозаветне књиге (сем Апокалипсиса). И ово дело је награђено од Академије наука. Написао је цео курс Догматике у 3 опширина тома, такође награђен од Академије наука; затим неколико дела из Аполоgetике: Исус из Назарета, Спиритизам, као и мноштво популарније писаних књига (Једна од њих, Хилијазам, издана је и код нас 1935. г. Превео ју је садашњи епископ жички др Василије). Поред тога преко 2000 његових чланака морално-богословске, литургичке и полемичке садржине налази се расуто по различним религиозним часописима.

Не само као наставник и писац, него је професор Трембелас веома познат и као даровит беседник. Више од пола века, на амвонима атинских цркава, као и многих других градова, одржао је преко 6000 беседа.

Професор Трембелас је један од оснивача братства теолога „Зон“ (1907. г.) и уредник истоименог часописа тог братства од почетка његовог излажења (1911. г.) све до иступања из братства 1959. г. С још неколико других чланова, који су се такође издвојили из покрета „Зон“, основао је братство теолога „Сотир“ коме и данас припада и чији лист уређује.

Као познати богослов проф. Трембелас је учествовао на две свеправославне конференције на Родосу (1961 и 1964) и у Београду 1966. г.

Чланак о Великом освећењу воде, који се благословом дозволом писца — на чemu смо му веома благодарни — сво објављује и код нас, налази се као предговор (Прολεγόμενα) чину Великог освећења воде у његовом делу: Μικρὸν εὐχολόγιον τῷρος Β'. Акојодиži καὶ τάξεις ἀγιασμῷ ἔβατεν, 'Εγ, καὶ σου, броји кај једногу, када тиро је 'Αγρυπτις іδи скобикас, ипо Н. Н. Трембелас, 'Адјуто 1955, стр. 5 — 17. Наслов чланка у овом преводу „Постанак и историјски развитак чина Великог освећења воде“ стављено је преводилац.

цркве" (ев тј. фјалј тобја молитвобја тј. єкклесија) (ВКЛП₁РΣ₃Σ₇)¹. Молитва благосиљања воде на Св. Богојављење, унутра у храму, друкчије назvana „чин Св. Богојављења“ (ако је тј. аγιον θεοφανείου) (Р) према најстаријим, или од њих насталим кодексима, има одмах јектенију, изостављајући сасвим паримије и тропаре који им претходе (B. Bodleianus Laudianus 92, КРСΣ, Висарианов). За време читана те јектеније, друкчије назване „баконства освећења Св. Богојављења“ (В), свештеник чита је себи тајно молитву упућену Господу Исусу Христу, после кије, према већини кодекса (Р, Бодлијанска оба, ГНКЛАМЛQO-Ψάχει долази непосредно молитва Веліј ћи Гђи (Μέγιστη κύριε).

Од осталих кодекса Δ почиње молитвом Веліј ћи Гђи уз додатак тзв. Пролога, но с белешком на маргини: Ову молитву не говоријмо; а Ν примећује: „Примисмо из црквеног предања да се ова молитва не говори. Али ко хоће говори ју. Ако ли нећеш, почни од Веліј ћи Гђи“. То исто наводи и јерусалимски кодекс под бр. 367. Најзад, кодекс Σ, садржи Прилог, но над молитвом Веліј ћи Гђи има натпис: „Молитва за воду Св. Богојављења, унутра у храму“ напомињући можда тако да се Пролог чита и на другом месту (код фијала). Толико што се тиче молитве чина који бива „унутра у храму“. У молитви која се говори код фијала, у паперти цркве, краткој и простој, моли се за освећење воде, да би она била свима који је узимају и окушају извор освећења, исцељење од болести, освећење дома, ослобођење од сваког нападаја видљивог и невидљивог, посље чега следи молитва Приклони Гђи оухо Твоје (Κλίνου, Κύριε, τὸ οὖς δου), која се налази и у првом чину Великог освећења воде, а такође и у чину Малог освећења.

Значајно је такође да прозбе, као што су: „За оне који ју црну и узимају за освећење дома“, као и: „Да буде очишћење душа и тела свима који ју употребљавају“, затим „Да се удостојимо испунисти освећењем пијењем ове воде“, или не постоје никако, или не заузимају главно место у јектенији кодекса В Н, унеколико и у обе јектеније Σ, док, с друге стране, сви ови рукописи садрже прозбе из јектеније крштења. Уσ, поред осталог, постоје и следеће прозбе: „Да се крштени у њој покажу као светила небеска, без мрље или мрштине; О спремним за св. крштење...“ По σ, при погружавању крста у воду пева се на Слава: „Велики крст јави се у хранионци (ев тј. κυριαρχῷ): силаје слуге греха, а излазе деца непропадљивости, примивши другу светлост и обукавши се у бисер — Христа“. Шта више, кодекс Н П, који садрже три паримије, називају их паримијама просвећења. Између осталог, веома је карактеристично да се, према кодексу В, не врши погружавање крста, него посље молитве Приклони Гђи оухо Твоје, и возгласа иза ње „свештеник одмах кропи народ, певајући са свима тропар 4 гласа: Приидите подражајимъ...“

Овакав поредак чина освећења очигледно показује сличност, а умногоме и једнакост с чином крштења. И овај садржи јектенију, бејодатих паримија, уз молитву која се говори тајно, а иза ове следи

¹ Овим знацима обележени су рукописи које је писан употребљену при писању чланка (Види табелу на крају чланска).

одмах молитва; Веліј ћи Гђи..., више од половине једнаку оној што се чита при Великом освећењу воде. Значајно је да у неким рукописима испред прве молитве долазе оне исте одредбе које стоје и пред првом молитвом у крштењу. Тако у кодексу Π, ова молитва долази с натписом: „Молитва која се говори тајно“. Према ΔΙΚΟΛΣ свештеник чита ову молитву у себи. А према Σ₆: „Свештеник чита молитву. Треба да се зна да ни на крају не узглашава, него и Амин говори у себи“. Сличне одредбе налазе се и у подексима Σ Σ₂I.

Према томе, и површино упоређење ових двају чинова увериће нас да је један настао од другог. Пошто се чин крштења односи на најбитнију тајну, те је формиран раније, долазимо до закључка да је чин освећења воде на Богојављење тај исти чин крштења, мање или више изменjen.

Ове закључке из унутрашњих ознака потврђују и спољашња све доочанства већ од V века, а затим и доцније. Тако бл. Августин помиње ондашње веровање у целебну моћ воде крштења, и говори о неким својим савременицима који су доносили децу да се крсте очекујући од крштења не духовну благодат, него исцељење у освећеној води крштења телесних болести од којих су боловала. Он такође сведочи о два лица која су, крштавајући се, наједном исцељена од неизлечивих болести². Пошто је већ владало уверење да је вода крштења имала таква својства за оне који се крштаваху, недостајао је само један корак па да ову воду употребе и већ крштени „за исцељење душе и тела, за одгнање сваког напада видљивих и невидљивих непријатеља“ и „за сваку добру корист“, као што се вели у прозбама јектеније на освећењу воде. И стварно, на Западу већ Григорије Турски³ сведочи да се једна крстионица близу Севиље чудотворно пунила сама од себе за уобичајено крштавање на Пасху, и пошто би над овом водом била изречена заклињања и покропљена миром, свако од присутних узео би од ње у суд, да би окропио своју кућу ради благословова, и поља и винограде ради заштите⁴. Отуда је разумљива прозба јектеније освећења: „За оне који ју црну и узимају за освећење дома“. Он такође сведочи да је у галиканским црквама уобичајено да верни узимају освећену воду из крстионице пре но што ће у њу ући просвећени ради крштења⁵. Од галиканских цркава примљен је овај обичај па целом Западу, те »ordines gotapaæ« (I и VII), Геласијански и Григоријански евхологији имају одредбу према којој служашчи „кад излије уље у воду крштења, кропи крстионицу и присутни народ. Кад се то сврши, пре но што се деца у њој крсте, свако ко од народа хоће узима у свој суд од благословене воде ради кропљења својих кућа, или винограда, или поља, или плодова“. С друге стране, има сведочанства да се у галиканским црквама узимала вода пре изливавања уља у

¹ Epistol. 98 § 5. De civit. Dei I. XXII c. 8 § 4, 5.

² Григорије је био епископ у граду Туру (Tours) у Француској од 573 год. Умро је 593 или 594 год. — Bardenhewer, Patrologie, Freiburg 1901, 566. (Примедба преводиоца).

³ Mirac. I. I c. 24. Упор. и Histor. Franc. I. VI c. 43.

⁴ Liber de gloria martyrum. c. 23. Упор. и Vita S. Caesarii I. II, 14.

крстоницу и на В. Суботу и на Педесетницу⁶. Значајно је, према сагласном сведочанству свију грчких рукописа, да у православији цркви не бива изливаше мира, тј. благословеног уља, при Великом водосвећењу, а затим да, после освећења воде, први чин свештенослужитеља који ју је осветио јесте да покропи крстоницу и присутни народ.

Већ је утврђено да је Типик галиканских цркава претрпео озбиљан утицај литургичке праксе Истока. Особито је Типик јерусалимске цркве — због доласка њој поклонника из свију цркава, који по повратку у отаџбину преносише обичаје утврђене код Матере цркава — утицао озбиљно на богослужбену праксу осталих цркава у свету. Изгледа да је у овој цркви рано уведено празновање успомене крштења Господњег на Јордану и крштење онде катихумена који су пред овај празник били за то припремљени. Истина у путопису Пулхерије Аквитанске, која је у IV веку посетила света места, не налазимо ништа о томе, јер је пропао део путописа у коме се вероватно говорило о ономе што је вршено на Јордану на дан празника Богојављења⁷. Но Антонин⁸, који је око 570 г. посетио св. места, сведочи да је на реци Јордану, а на месту где је Господ крштен, на празник Богојављења вршено свеноћно бденије у присуству мноштва верних. При четвртом или петом оглашавању петлова вршено је јутрење, после њега св. литургија, а по њеном завршетку свештеник је одлазио на реку где је следио благослов воде. Кад је то свршено, Александријци који су имали лађе загњуривали су своје судове у освећену струју реке и црпли освећену воду, с циљем да њоме покропе своје лађе. После тога је следило крштавање катихумена. Чим је ово завршено, готово сви присути верни улазили су у воду, огрнути платном које су затим чували да би по смрти били у њему сахрањени.

На основу ових података, лако се тумаче разне појединости чина освећења воде на Богојављење. Тако натпис: „Софронија патријарха јерусалимског”, који стоји у штампаним издањима изнад самогласних стихира Великог освећења воде — док је у јерусалимском рукопису (Св. Саве) под бр. 367 наведен изнад целог чина, или бар молитве Велій ἐπί Γδι — сведочи, ако не да и молитва Велій ἐπί Γδι потиче од Софронија, што с разлогом одбија Сопубеаг, оно бар то да је поредак и правило чина уопште настало у Јерусалиму. Уствари, не само да самогласне вероватно потичу оданде, него и поредак који је у већини кодекса — а према коме „по отпусту св. литургије ђакон не

⁶ Упор. код Yves des Chartres и Грацијана сачувана capitularia у Decret. I 112, Migne P. L. 161, 88 и Decr. III de consecr. IV. 126, Migne P. L. 187, 1839.

⁷ Сада се узима као извесно да је та поклоница била Етерија — В. проф. А. Мирковић, Литургија I, 29; Хеортологија, Београд 1961, 287; такође Θρησκευτική κατά τριηκονίου ἔγκλωπαις, Αθηνе 1967. год. Ајтерија (Премедба преводиоца)

⁸ Како је у доба Етерије на Богојављење слављено и рођење Христово, проф. А. Мирковић сматра да се тада ишло с литијом у Витлејем. По његовом мишљењу путопис управо почиње враћањем литије из Витлејема (Хеортологија 293). (Премедба преводиоца).

⁹ Itinergijski u Itiner. Hierosolymitana, Editio P. Geyer u Corpus ss. latin. tom 46, str. 166 — 167.

говори Съ миромъ изыдемъ, него одмах архиђакон чита јектенију” (Р.), или: „Пошто свештеник прочита заамвону молитву, одлазимо сви крстоници” (НҚКЛО) „левајући Гласъ Гđенъ” (ЧЛđПе) — види се да је у целости онај који је навео поклоник Антонин. Ова једнакост добија особити значај кад узмемо у обзир да освећење воде стоји у вези са вечерњем, као што ћемо видети доцније, док за освећење вршено на дан празника наређује се у штампаним издањима, као што смо већ рекли, да буде по свршетку јутрења. Шта више, разлика у прозбама мирне јектеније најпотпуније ће се противудити кад се предпостави да је цео обред постао по угледу на онај који је јерусалимска црква вршила на Јордану. Такве су следеће прозбе: „О миса послашу са светих висина благодати и благослови Јорданова” (λ.Ч), или према штампаним издањима и већини кодекса: „благодат избављења и благослов Јорданова” (ГДНИК ОАЛОΣ). Кодекси ВЛ садрже и прозбу „да се благослови ова вода као јорданска”, ψ „да ова буде као вода Јорданова”, а Σ „да се ... благословимо водом Господњег Јордана”. Биће свакако дosta и у прозби „за оне који ју црпу и узимају за освећење дома” да се нађе указивања на црпљење воде на Јордану, о чему је било речи раније.

С друге стране, у столећу које је претходило оном у коме је Антонин написао свој путопис, св. Јован Златоуст, у беседи на Св. Крштење Господње, говорећи о догађају који се слави на празник Просвећења, поред осталог износи следеће: „Ово је дан у који се хрсти (Христос) и освети природу воде. Стога у поноћ овог празника (ἐν μεσουκτῷ κατὰ τὴν ἡρτὴν τοῦτον), сви узимају воду освећену тада, носе је кући и чувају целу годину. И бива јавни знак у томе што се током времена не квари природа ове воде, него целу годину, па и две, често и три године данас захваћена вода остаје непокварена и свежа.”¹⁰ Истина, ово сведочанство донекле је неодређено, јер не открива јасно одакле су хришћани захитали воду богојављенске ноћи, него се уопште вели да се осветила природа воде зато што се Исус хрстио. Међутим, Петар Гнафеј, који је једва деведесетак година иза тога био патријарх у истом граду Антиохији, према сведочанству Теодора Анагноста¹¹, не само да је затекао већ утврђено освећење воде Св. Богојављења, него је и одредио да оно „буде увече” (ἐν τῇ ἀβλέρᾳ γένεσι) уочи празника. Из овога се може закључити да је вода коју су антиохијски хришћани узимали у поноћ Богојављења, о чему говори Златоуст, највероватније била она вода која је освећена за крштење катихумена који су долазили тога дана. Пошто је познато да су на дан крштења катихумена обреди који претходе крштењу — одрицање од Сатане и сједињења са Христом — обично почињали увече, а према Хиполитовим канонима¹² катихумени су вођени на крштење око оглашавања петлова, то је освећење воде за крштење највероватније било око поноћи. Можемо само да наслућујемо да је Петар Гнафеј, одређујући да освећење воде за крштење буде увече, учинио то или ради олакшице хришћанима и свештенослужитељима, како би

¹⁰ Migne 49, 366.

¹¹ Цркв. истор. В. 48, Migne 86, 208.

¹² Канон 112. Види у Texte und Untersuch. t. VI, Leipzig 1891.

са лакоћом могли хришћани захитити воду (после тога да се наставе обреди вршени пред крштењем, па онда одмах да уследи крштење, без икаквог прекида и без чекања катихумена већ спремних да га приме, јер су вероватно били приморани да чекају због хришћана који су узимали воду); или је то учињио стога што је он први уочио разлику и поделу ових двају освећења, тј. освећења воде ради узимања од стране хришћана, и освећења ради крштења катихумена. Било како му драго, Силенцијије, писац VI века, износи да је у цркви Св. Софије у Цариграду Велико освећење вршено не у крстоници, него у великом суду (φιαλή)¹³ који се налазио испред цркве и који су у одредбама рукописа називају још ἐμβάτης и κολυμβίον.

Према томе, потпуно се може протумачити разликовање у старијим рукописима двају чинова од којих је један, личећи много на чин крштења, одређен да се врши „унутра у храму”, а други при фиалу у паперти. Унутра у храму, у начињеној онде крстоници, од самог почетка освећивала се вода за крштење катихумена. Кад је временом нестало катихумена, освећење воде ради њиховог крштења помешало се са освећењем воде Богојављења, те је овај чин — освећење воде Богојављења, који је постао из чина крштења — наставио да се врши унутра у храму, као што се одређује у старијим рукописима. Првобитно пак, освећење воде које се вршило по другом чину у паперти код фијала, ради општег узимања од стране верних, напуштен је после наведеног мешања и постепено постао непотребан, потпуно замењен чином освећења воде који је настао према чину крштења. Онда овај, према пракси посведоченој од млађих кодекса, поче да се врши колифијала.

Међутим, трагови постојања двају чинова освећења воде и њиховог стапања, тако да је од њих настао данашњи чин, примећују се и другде. Пре свега, несагласност разних кодекса, старијих и млађих, у јектенији — при чему ови имају једне прозбе, а они друге — открива да су се ђаконства, или јектенија (ἴδιαν αὐτήν) уобличавала постепено. А вероватно показује и да су постојала особита ђаконства за освећење воде у фијалу, као што су постојале и особите молитве сачуване са особитим потписима. После стапања оба чина, ова су ђаконства уметнута у ђаконства освећења воде тајне крштења. Због тога што се ово уметање десило код једних у једно време, код других у друго и настало је несагласност међу кодексима.

Најзад, према пракси која је сада у важности, Велико освећење воде врши се двапут: на навечерје и на сам дан празника. Но на највечерје, према пропису сачуваном у штампаним мијејима, врши се освећење по завршетку литургије, а на дан празника врши се после славословља, управо после отпуста јутрење. Ова разлика објашњава се лако претпоставком да се на навечерје празника спочетка свршавало освећење воде ради потреба верних, а на дан празника освећивала се вода ради крштавања катихумена. Заиста, крштење је вршено увек у вези са св. литургијом, те је после њега долази мали вход у литургије и читање Св. Писма. Следствено, дакле, освећење воде на дан празника треба да је пре св. литургије, тако да она одмах долази по

освећењу. А освећење воде на навечерје — спочетка вршено по другом чину, сачуваном у поменутим кодексима — искључиво са цијелом да би ју узимали верни, вршило се самостално. Но кад је доцније чин освећења воде настао из тајне крштења, уз извесне измене, и вршен на дан празника, заменио напуштени чин вршен негде на навечерје празника, тада је задржан пропис да се освећење воде на навечерје празника, обављају кроз дуго време, врши и даље, али је у оба дана завладао један исти чин.

Освећење воде на навечерје празника, као што рекосмо, одредио је Петар Гнафеј „да буде увече“. Стварно, овакав какав је, чин показује да је настао у вези с вечерњем уочи празника. То је разумљиво, пошто је освећење воде ради узимања од стране верних било на навечерје, а кад је нестанком катихумена прекинуто крштавање на празник, укинут је и чин настао на навечерје празника. Но да се у разним рукописима ради о чину који је био на навечерје празника види се из одредба кодекса ΣεαΨ који говоре о посту тога дана, а тако исто синајског кодекса под бр. 978, који говори о „сутрашњој“ литургији. Шта више, пажљивије испитивање уверава нас да се ради о чину одређеном за вечерње, дакле простом и невезаном са св. литургијом. Да би то разумели, треба да имамо у виду да од тропара који се поју на Великом освећењу само би се први могао сматрати да је састављен искључиво за ту прилику. Најстарији кодекси (ВΣР и др.), као што смо рекли, немају никаквог тропара; кодекси KL Σ₂Σ₄Σ₆ имају само овај први, а кодекси ГНПεσ₅ иза овог тропара бележе: „Пошто овај отпевамо трипут, певамо три тропара од дванаест, глас 8“. Тих 12 су они који се, по три, певају на четири царска часа. Ова наведена три тропара, која се по штампаним књигама певају при освећењу, стварно су она три са првог часа. Према томе, први тропар од почетка је уведен да се пева при одласку из храма до места освећења, те није невероватно да га је увео, како наводи натпис у штампаним књигама. Софроније патријарх јерусалимски. Спочетка, значи, чин није имао сопствене тропаре. Читање одељака из Св. Писма (три из Старог Завета и два из Новог) подсећају на читање Св. Писма на вечерњу, јер вечерње Господњих празника није лишене читање ни из Новог Завета. Мирна јектенија, која долази после читања Св. Писма, има место су губе (ἐκτενοῦς). И стварно, облик су губе на том месту има јектенија у најстаријим кодексима (ВΣ₂σ₃), а Σ^α је сачувао у неку руку и прелазни облик овог чина. Према том кодексу, после три паримије следи јектенија (ἴδιαν αὐτήν), а за то време свештеник чита тајно молитву која се завршава возгласом: ἄκω τολθεῖτε... , после чега долази трисвето и читање из Новог Завета. Из тога следи сугуба јектенија (ἴδιαν αὐτήν), обична молитва сугубе и увод са молитвом Веліји Γῆ. Важна је одредба да се поје трисвето, а не Елицы во Христу крестисте, јер се ради о чину навечерја, кад катихумени још не беху крштени. С тим у вези и кодекс ће одређује, ако није пост на навечерје Богојављења, тј. кад навечерје падне у суботу или недељу, тада „ујутро вршимо као обично Златоустову литургију..., а увече бива чин вечерње. После паримија не певамо трисвето¹⁴, јер не вршимо литургии-

¹³ Σ^α претпоставља певану вечерњу, на којој се увек певало Трисвето.

¹⁴ Εκφ. αὐτας Σοφίας, стих 594 — 603, Migne 86.

ју, него после читања пророштава говори се прокламен апостола¹⁵; затим апостол и еванђеље па сугуба јектенија. После јектеније излазимо у нартекс и бива освећење". Па и према минеју одређено је да чин Великог освећења буде на вечерњу. После читања паримија вечерње долази одредба о свршавању св. литургије Василија Великог, која је, вероватно, уведена доцније. Затим долази чин освећења воде, после чега у неким следе, као на сваком празничном вечерњу, самогласне литијске стихире, затим стихире стиховње, а после њих отпуст вечерње.

Према томе, развојни пут освећења био је овакав: Спочетка беху два чина, различна између себе, први вечерњи, други јутарни. Овај други извршио је снажан утицај на коначни облик првог. Онда је први, као млађи и сачињен по угледу на други чин, извршио утицај на овај последњи. Ово потврђују и докази из тзв. Пролога.

Поред важних, већих разлика које показује ова молитва у разним рукописима — пегде с натписом: „Пролог освећења воде Св. Богојављења” (Σ_5), или „Пролог Св. Богојављења који се говори пре Велјиј Гди”, или „Пролог молитве Св. Богојављења” (Σ_8), или „Пролог св. Василија” (Σ_4), а код других има патрис: „Увод (Προορίου) молитва Св. Богојављења” — Барберински кодекс показује да је она састављена из два дела која се између себе јасно разликују. Тако отприлике десет првих редова (до „И сада, Преблаги”) посе горе поменути натпис, а остали део има овај: „Други Пролог”. Из свега овога излази закључак да је Пролог, или Увод, настао постепено, увећавајући се временом додацима различних писаца, од чега је настало како мноштво различних текстова, и у разним рукописима знатни додаци и разлике, тако и разликовање двају Пролога, а њиховим стапањем настаде најзад један Пролог. Истовремено се долази до претпоставке да је овај Пролог спочетка сачињавао особиту ознаку чина освећења воде вршеног ради потреба верних на навечерје празника. Тада беше кратак, како се види из поменутог поретка у најстаријим кодексима који су га сачували, те је пружао доста прилике за додавање које нове молитве, или неког почетка прослављања наступајућег празника. Јектенија освећења воде, вршеног на празник ради крштења катихумена, с извесног становишта чини пуну допуну овог чина вршеног на вечерњу, да не би коме ово освећење увече изгледало мање вредним од оног вршеног на празник. На тај начин настаде Пролог, који је спочетка, како претпостављамо, припадао чину освећења увече, а додат је, по коначном формирању чина освећења Св. Богојављења, и у чин освећења који је постао од крштења, због чега и не постоји у свим рукописима, него недостаје у многим од њих.

Из горњег следи да натписи који приписују Пролог било Василију Великом, било Софронију Јерусалимском не изгледају веродостојни, јер Пролог није састав једног но више писаца. Међутим, није невероватно да је Пролог, својим главним делом, настао од једне или

¹⁵ Такав је пропис и у црквенословенском штампаном Тишику, Минеју и чину В. освећења воде у В. требнику (Примедба преводиоца).

више празничних беседа похвалног карактера изговорених на овај празник. У прилог томе говори и чињеница да се највећи део ове химне у преводу с грчког оригинала на јерменски, налази у беседи на Богојављење јерменског католикоса Захарије, умрлог око 875. г., а тај исти део Пролога налази се цео, но донекле прераден, и у молитви освећења воде Св. Богојављења јерменског евхологија. Шта више, и у једној беседи у част Св. Богородице, састављеној од неког Тадеја, или неког монаха Теодора, налази се један део ове молитве у извесној преради, што га је учинило више накићеним и укращеним¹⁶. Колико можемо закључити из помпезног стила целог Пролога, време његовог постанка не може се довести до златног периода црквене књижевности, него до епохе која је веома блиска Софронијевој.

Истина Сопубеаг¹⁷, на основу арханчног стила Пролога, искључује сасвим закључак да је он постао тако доцкан. Међутим, чињеница је да ова молитва није проткана местима из Библије, као што су обично молитве IV века, а нема ни надахнућа које показује молитва што је садржи — Велји Гди, те је очигледна разлика која дели ове две молитве. У молитви Пролога више се истиче поетско надахнуће, не карактерише је нека теолошка дубина и низ високих идеја, што је обично особина старијих молитава. Стога ни по чему није невероватно да је патријарх Софроније одржао на празник неку похвалну беседу из које је састављен, ако не цео, бар један део Пролога, већи од оног за који Сопубеаг показује готовост за признање да потиче из пера Софронијевог¹⁸. Такође није искључена ни могућност да је натпис, који у неким рукописима приписује Пролог њему, настао од натписа, који у штампаним издањима стоји над тропарима, пренетог или поновљеног на основу неке грешке у преписима.

Други натпис, који приписује Пролог Василију Великом, настао је, изгледа, из оног истог узрока из кога је настао Бодијански натпис (Auct. E. 5. 13; упор. и јерменски рукопис X. в. Св. Лазара у Венецији) који стоји над целим чином и који гласи: „Чин освећења воде Св. Богојављења; дело Василија никејског, 318. отац”¹⁹. Претпоставка да је већ Василије Велики саставио чин Великог освећења воде сасвим је невероватна. Но са много више вероватноће могли би примити да је он аутор молитве Велји Гди, која се чита на освећењу воде св. тајне крштења (ма да ју Михаило Сирац²⁰ који је написао, око 1170. г., сирски евхологијон, као и писац с краја VII в., Јаков Едески²¹ приписују патријарху Проклу), а то стога што је ова молитва стварно величан-

¹⁶ Сопубеаг, тамо стр. 182 — 190.

¹⁷ Исти стр. 187.

¹⁸ Сопубеаг сматра да највише што би могао да прими као дело Софронијево то је, наведени у Барберинском кодексу, први Пролог, тј. од Τριάς ἄκτιστε до искључно Εὐλογίτος εἰ, Κύριε, ὁ Θεός τοῦ Ιησοῦ... ἵστορε τῆς ἑλεύθετη ἡμέραν καιρός.

¹⁹ Овај исти натпис наведен је потпуније и јасније на стр. 18 истог дела, тј. овако: „Чин освећења воде Св. Богојављења. Дело Василија архиепископа, по наређењу Св. сабора никејског, 318 светих отаца”. (Примедба преводиоца).

²⁰ Colonna, Hydragiology sive de aqua benedicta, Рим 1586, стр. 512, код Assemani Biblioth. Orientalis том I, стр. 487.

²¹ Код Mai, Script. veter. nov. coll. X β 32 — 33.

ствена, проткана местима из Св. Писма, као и молитве на литургији Василија Великог, и очигледно превазилази по стилу и висини мисли све друге молитве Великог освећења воде. С друге стране, Василије Велики сведочи да се, по не објављеном предању (άλο τῆς βιωτῷρεντς παραδόσεος)²², вода св. тајне крштења благосиљала, пошто је по Гргорију Назијанзину написао ἐυχέν διατάξεις „врло је вероватно да се позабавио и овом молитвом освећења воде преважне тајне крштења.

Прву молитву, која се чита тајно, неки рукописи ($\Sigma\Gamma_1$) означавају као дело патријарха Германа. Узеши у обзир да кодекс Σ , који први има такав натпис, припада IX или X в., ово сведочанство не може се лако одбацити. Истина, постанак чина Великог освећења воде није далеко од почетка V века, но развој и његов пуни облик треба ставити у епоху блиску Германовој.

Најзад, што се тиче погружавања часног крста у воду од важности је следеће: Кодекс В не говори ништа о томе. Једино иза возгласа који долази после молитве освећења бележи: „И одмах свештеник кропи народ“. То је потпуно сагласно са праксом у старини према којој, како је речено, после освећења воде за крштење катихумена свештеник кропљаше освећеном водом крстоницу и народ.

Кодекс I бележи једноставно да свештеник „печати воду унакрст часним крстом“ и при том узглашава Во Јордан ћ. Сличну праксу износе и кодекси $\Pi\Delta L$, према којима свештеник погружава крст узглашавајући возглас који следи иза молитве. Погружавање крста према овој одредби, која собом изражава старију праксу, нема смисао представљања крштења Господа од Јована, него освећења воде крстом.

Кодекс Π_3 наређује да се крст погружава при свештениковом узглашавању: Σлава τιμῆται, ἀδικοεπική, μετίτητι... Δόξα τῇ ἀγίᾳ, ὁρούσιῳ ἀσύγχυτῳ, ἀδικαρέτῳ καὶ ἀκαταληπτῷ Τριάς λαύτοτε.

Ни ова одредба не односи се на представу крштења Господа. Њу показује доста духовито кодекс Σ_6 наређујући: „Свештеник узеши часни крст благосиља воду говорећи: Крштава се Христос Који узима грех света. Јован крштава Господа Који узима грех. Крштава се Христос који узима грех света“. Није духовита представа у кодексу Σ_9 : „Тада узеши крстове погружава говорећи: У име Оца и Сина и Св. Духа“. Тип троичног призывања узима се и при Христовом крштењу, као да Христос у свом крштењу беше један од нас λύδι²³, и као да Он не беше и друго лице Св. Троице.

Оволико „о чину Св. Богојављења“ византијског типа. Но овај се чин налази не само код Јермена, него и код сирских Јаковита, код Коната, као и у Етиопској цркви.

²² О Св. Духу 27, 2.

²³ Св. Јован Златоуст разликује јасно крштење Господа у Јордану како од јудејског тако и од нашег говорећи: „Христос се крстио крштењем ни јудејским ни нашим, него Јовановим“. (Hom. de baptismo Christi, Migne 49, с. 367. — При медба преподноса).

О прописима који владају у Јерменској цркви већ рекосмо прилично. Додаћемо само толико да се Пролог, према јерменском евхологију чин садржи и молитву Веліји ἐπί Γδι као и другу кратку молитву која по грчком евхологију следи овој. На крају долази и изливаше св. мира у освећену воду, што је несумњиво настало из праксе која је завладала у непознато време и у обреду крштења, да се пре уласка катихумена у освећену воду у њу излива св. миро.

И код Јаковита сирског типа налази се у овом чину молитва Веліји ἐπί Γδι, очигледно настала преводом из грчког оригинала. Код Коната беше овај чин непознат до краја VII века, као што се види из сведочанства писца тог времена, Јакова Едеског,²⁴ но уведен у непознато време садржи молитву Веліји ἐπί Γδι која је настала, као што се види према језичним особинама, не из сирског превода, него из грчког оригинала. Ова молитва сачињава главни део чина, а претходе јој читања библијских одељака и баконстава узетих из старог чина благосиљања Нила. Пролог је изостављен.

И у Етиопској цркви свршава се овај чин, а по његовом завршетку мноштво верних се купа у освећеној води. У доцнија времена, као што тврди Renaudot²⁵, томе купању дат је погрешан смисао истинског крштења.

Кодекси који су узети у обзир при изради чланска Чин Великог освећења воде:

	Кодекс под бр.	Век	Овде се означава
Народне библиотеке, Атина (на пергаменту)	713	XII	Г
" " "	670	XIII	Δ
" " "	662	XII-XIV	Η
" " "	661	XV	I
" " "	685	XV	Κ
" " "	2573	XIV	Κ
" " "	877	XV	Λ
" " "	2724	XIV-XV	Λ
" " "	703	XVI	Μ
" " "	663	XV-XVI	Ν
" " "	664	XV	Ο
" " "	851	XVI	Π
" " "	64	XVI	Ψ
" " "	1910	XVI	Ω
" " "	2795	XII-XIV	Λ
" " "	665	XVI	α
" " "	667	XVII	α
" " "	669	XVI	α
" " "	754	XVII	ν
" " "	668	XVII	ε

²⁴ Код Мај, нал. А, стр. 32.

²⁵ Perpétuité de la foi sur les sacrements, издање Migne 1841, том III с. 755—757.

Из Евхологиона Дмитријевског
Библиотеке ман. синајског

"	"	957	IX-X	Σ
"	"	956	X	Σ ₁
"	"	958	X	Σ ₂
"	"	959	XI	Σ ₃
"	"	962	XI-XII	Σ ₄
"	"	961	XI-XII	Σ ₅
"	"	973	XI-XII	Σ ₆
"	"	1036	XII-XIII	Σ ₇
"	"	960	XIII	Σ ₈
"	"	966	XIII	Σ ₉
"	"	991	XIV	σ ₁
"	"	974	XVI	σ ₂
"	ман. Пантелеимона, Св. Гора	162	XI-XII	Π ₁
"	Патмос	104	XIII	Π ₂
"	"	105	XIII	Π ₃
"	Париз. Кислијански	213	XI	Ρ _Β
Барберински				